

TANZİMAT DÖNEMİNDE PARA BOZDURMA SORUNU VE KÖŞE SARRAFLARI(1839-1879)¹

Şevket Kamil AKAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

İktisat Tarihi ABD

Ek Bina II, Kat 4 Beyazıt-İST.

sevketkamilakar@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti Tanzimat'ın ilanı ile birlikte para reformuna girişmiş, gündelik iktisadi hayatta işlemleri kolaylaştırmak için yeni ufaklık paralar darp etmeye başlamıştır. Darp edilen ufaklık paraların dağıtılması ve insanların para bozdurma işlerinin kolayca görülmesi köşe sarraflığı kurumunun doğmasına yol açmıştır. Para bozdurma işlerinin düzenli yapılabilmesi için önlemler almaya çalışan devlet, ufaklık para alanında yaşanan problemler nedeniyle güçlükler yaşamıştır. Köşe sarraflarının kendilerine çizilen sınırların dışına çıkarak halkı zarara uğratmaya ve spekülasyonlara girişmesi bu mesleğin daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesine neden olmuştur. Ancak devletin yaşadığı finansal sorunlar para piyasasında istikrarın sağlanmasına engel olduğundan köşe sarraflarını kontrol etmek ve spekülasyonlarına engel olmak mümkün olmamıştır. Halkın zarara uğramasını engellemeye çalışan devlet para piyasasını kontrol edemediği için köşe sarrafları ile sürekli karşı karşıya gelmiştir. Tanzimat döneminde köşe sarraflığına yönelik düzenlemeler, yasal düzenlemelerin sorunu çözmede yetersiz olduğunu, gerçek çözümün ise para piyasasında istikrarın sağlanmasından geçtiğini göstermesi açısından önemli bir tarihi örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Para değişimi, Ufaklık paralar, Köşe sarraflığı

Alan Tanımı: İktisat (İktisat Tarihi, Finans Tarihi, Para Tarihi)

¹ Bu çalışma TÜBİTAK SOBAG-108K571 nolu ve "Osmanlı Finans Sisteminde Çağdaşlaşma: Para, Banka ve Borsa Alanında Gelişmeler(1840-1875)" isimli proje kapsamında hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı adı geçen kuruma teşekkür ederim.

SMALL DENOMINATION COINS PROBLEM AND MONEY CHANGERS (1839-1879)

Abstract

The Ottoman Empire attempted to reform the monetary system after the declaration of Tanzimat Decree, and started issuing new small denomination coins. A new institution, money changers, emerged in order to distribute change coins that were issued and to facilitate money exchange for the people. While the state attempted to regulate money changing, it encountered problems in its efforts due to problems arose in the area of small denomination coins. Excessive and speculative behaviors of money changers caused losses for the general public and attracted stricter regulations of this profession. However, since the fiscal troubles faced by the state did not allow the government to achieve stability in the monetary system, it was also not possible to control money changers and prevent their speculative behaviors. Since the government could not control the money market, it had to face money changers in order to protect the interests of the general public. Regulations towards money changers during the Tanzimat Era show that legal regulations were not sufficient to solve problems, but the real solution lied in establishing stability in the money market.

Key words: Money changing, small denomination coins, money changers

JEL Classification: N25, N45

1.GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da gerçekleştirilen para reformlarının en önemli yanlarından birisi ufaklık paraların para sistemine entegre edilmesidir. Bu yüzyıla kadar genelde üzerinde çok fazla durulmayan ufaklık para sahası işçi sınıfının büyümesi, şehir nüfuslarında görülen artışlar, ekonomilerin giderek parasallaşması ve devletin üstlendiği fonksiyonların genişlemesi ile birlikte daha önemli hale gelmiştir. Ufaklık para alanını önemli hale getiren diğer bir faktör ise ufaklık paraların kolayca kalpazanlığa konu olması nedeniyle halkın zarara uğramasıdır(Helleiner, 2003:73). Diğer taraftan ufaklık para alanının düzenlenmesi paraların darbu ile bitmemekte, aynı zamanda bu paraların toplum içerisine güvenli bir şekilde dağıtılma ve değişim işleminin de düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, Avrupa ülkelerine paralel olarak Tanzimat’ın ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti tarafından uygulamaya konulan para reformunun sosyal yönü ön plana çıkan para değişim sorunu üzerine eğilmektedir.

2. PARA BOZDURMA SORUNU VE KÖŞE SARRAFLIĞI

Köşe sarrafları nizamnamesinin mukaddime kısmında “*yalnız meskûkât tebdili ile meşgul olup akçe ikraz ve istikraz etmeyen sarraflara lisan-ı Türkide köşe sarrafi tabir olunur*” şeklinde bir tanım yer almaktadır (İ.MVL.,519/23365²). Tanzimat arifesinde nizamnamelerine bakıldığında sarrafların ana görevlerinden biri halkın para değişimi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır(DRB.d, 140:5, 143:13). Ancak söz konusu düzenlemelerde sarraflar arasında bir ayrıma gidilmediğinden “*köşe sarrafi*” kavramının ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı tam tespit edilememektedir. Köşe sarrafları teriminin kullanıldığı ilk evrak 1854 tarihine ilişkin olmakla birlikte evrakın içeriğinden söz konusu terimin evveliyatının olduğu anlaşılmaktadır(İ.MVL., 294/11857). Bu konuda bilgi veren diğer eserler de köşe sarrafları ile ilgili olarak aynı yıla ait belgelere atıf yapmaktadır(Akyıldız, 2003:137; Akyıldız, 2009:163-165; Şahiner, 1995:85-86).

Yukarıda zikredilen belgenin içeriğine bakıldığında köşe sarraflığına ilişkin kullanımın Kırım Savaşı(1853-56) sırasında bu alana bazı kişilerin tecavüz etmesinden kaynaklanan bir sorunun yol açtığı görülmektedir. Devletin konuya eğilmesini zorunlu kılan sorun ise kavaim-i nakdiyenin ya da diğer adıyla *kaimenin* nakde dönüştürülmesi ve para bozma işiyle uğraşanlar bazı insanların orada burada fahiş fiyatlarla (ıskontolarla) para bozarak halkı zarara uğratmalarındır. Yapılan tahkikat sonucunda İstanbul’un muhtelif semtlerine dağılı halde bulunan toplam 78 kişinin tezkiresiz bir şekilde para değişim işini iştigal edindiği öğrenilmiştir. Bu kişilerin ortak özelliği ise hepsinin Darphâne-i Âmire’den tayin olunan ve “*zahîreci*” olarak tanımlanan kişiler olması ve kendilerinin bu işe zikredilen kurumdan ruhsatlı olduklarını iddia etmeleridir (İ.MVL, 294/11857). *Zahîreci* tabiri kavram kargaşasına yol açacak bir tabir olup gerçekte Darphâne-i Âmire’ye kıymetli maden tedariki için piyasadan altın ve gümüş satın alanlar için kullanılan bir terimdir. Diğer bir ifade ile bu kişiler adı geçen idarenin düzenlemesi altında çalışan ve “*mübayaacı*” olarak adlandırılan kişilerdir(Bölükbaşı, 2010:51; Kulüp, 2010:28-33).

Tanzimat’ın ilanı sonrasında Darphâne-i Âmire’nin etkisinin azalması, mübaya sistemini fonksiyonunu büyük ölçüde yitirmesi, buna karşın para reformu çerçevesinde eski paraların yenileri ile değiştirme zorunluluğu ve ilk defa kağıt para(kaime) uygulamasına geçilmesi köşe sarraflığının spesifik bir alan olarak sivrilmesine katkı yapmış gibidir. Devlet yeni para reformu ile piyasadan eski ve mağşuş sikkeleri tedavülden çekmek isterken yerlerine sağlam paraların ikame

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ile Osmanlıca gazetelere ilişkin referanslar metin içerisinde kısaltma olarak verilmiştir. Bu referansların tam açılımları kaynakçada yer almaktadır.

edilmesi, diğer taraftan yeni çıkarılan kağıt paranın altın ve gümüşten darp edilen paralara göre daha yüksek değerde olması değişim işini daha önemli hale getirmiştir. Bu faktörlerin etkisi ile köşe sarraflığına olan talep artmış, buna karşın sarraf sayısının artan ihtiyaca göre artmaması Darphane-i Âmire mübayaacılarının sarraf loncasına dâhil olmaksızın bu alana kayması sonucunu doğurmuştur (İ.DH, 163/8477; İ.MVL, 294/11857).

Sorunun halka zarar verir bir boyuta gelmesi üzerine Hazine-i Hassa, Maliye ve İhtisab nezaretleri, gerekli görülen diğer kişi ve kurumlar ile muteber sarrafların bir araya gelmesiyle oluşan komisyonda konu tartışılmış, gayri resmi bir şekilde köşe sarraflığı yapanların dükkanlarının kapatılmasına, köşe sarrafı sayısının 20 ile sınırlandırılmasına ve sermayelerinin devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir (İ.MVL, 294/11857; S. Sudi, 1311:113). Köşe sarrafı olarak belirlenen 20 köşe sarrafının bulunacağı mahaller ise Fatih, Unkapanı, Fener, Balıkpazarı, Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Aksaray, Hasanpaşa Hanı, Şehzadebaşı, Kuyumcularıçı, Mercan, Kocamustafapaşa, Eyüp, Beşiktaş, Kasımpaşa, Arnavutköy, Üsküdar(2) ve Tophane olarak belirlenmiştir (TV, 499; CH, 671).

Devletin yaptığı yeni düzenleme karşısında akıbetleri belirsiz hale gelen zahirecilerin hükümet nezdinde yürüttükleri girişimler semeresini vermiş, hükümetin aldığı karar uyarınca içlerinde sahtekarlık yapanların ayıklanarak dükkan sayısı 60 olarak belirlenmiştir (İ.MVL, 294/11857; 308/12776). 1855 yılına gelindiğinde mevcut dükkanlara 25 adet daha dükkanın eklenerek sayı 85 e yükselmiştir (İ.MVL, 338/14617).

Köşe sarrafları açısından 1863 yılı yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yılın ortalarında Ticaret Nezareti'ne bağlanan köşe sarrafları ayrı bir esnaf kolu olarak örgütlenmiş ve 1864 yılında ayrıntılı bir nizamnameye kavuşmuştur (İ.MVL, 519/23365). Söz konusu düzenleme Tanzimat Dönemi sonrasına kadar fazla bir değişikliğe uğramadan uygulanmaya devam edilmiştir (T, 592/22). Köşe sarraflığı kurumu 1864 düzenlemesi ile sayısı kontrol altında tutulan bir meslek grubundan durumu uygun bulunanlar herkesin iştegal edebileceği bir meslek haline dönüşmüştür. Bunun doğal sonucu olarak 1871 yılı Ekim ayı itibariyle köşe sarraflarının sayısı 400 kişiye yükseldiği görülmekle birlikte bu sayı ilerleyen yıllarda azalmıştır (RCH, 1760). Örneğin 1886 yılı sonunda ruhsat harçlarını yatırdıkları bildirilen köşe sarraf sayısı 99 kişidir (T, 592/57).

3. AYAKLI SARRAFLAR

Konu para tebdili olunca devlet ne kadar düzenleme yapsa da sahtekarların, dolandırıcıların, kalpazanların fırsat bulduklarında safdil vatandaşları para

konusunda aldatmaları kaçınılmazdır. Devlet kontrolünü kaybaldığı, söylentinin hakim olduğu, özellikle piyasanın kural tanımaz bir şekilde her şeyi alt üst ettiği kriz anlarında bu tür insanlar için uygun ortamlar oluşmaktadır. Hatta böyle ortamlarda devlet tarafından görevlendirilen köşe sarraflarının dahi aşırı kazanç sevdasına kapılarak benzer oyunlara başvurması da piyasanın realitelerindedir.

Köşe sarraflarının faaliyet alanlarına yönelik tecavüzlerin sıklığı ile savaş ve kriz ortamlarının varlığı arasında bir korelasyon göze çarpmaktadır. Alana yönelik ilk düzenleme tarihine bakıldığında bunun Kırım Savaşı başlangıcına denk gelmesi bir tesadüf sayılamaz. Savaş başlangıcında ortaya çıkan durum mevcut köşe sarraflarının yanında çok sayıda kişinin aşırı kazanç sağlama gayesiyle para tebdili işine girmiş olmasıdır. Bu kişiler sabit bir yerleri olmaksızın sokaklarda dolaşarak kaimiyi %25-%30 iskonto ile bozarak halkı zarara uğratmaya başlamışlardır. “*Ayak sarrafi*” diye tabir edilen bu kişilerin yaptıkları işlemlere sarrafların da eşlik etmesi halkın zararını daha da attırır hale gelmiştir. Devletin halkın bu işlemlere karşı önlemi ise bu tür işlere bulaşanların men edilmesi ve sarraf dükkânlarının kapatılmasıdır(İ.MVL, 294/11857).

Devlet, sermaye desteği sağlayarak oluşturduğu köşe sarrafları ile halkı korumaya çalışırken sistemin başarıya ulaşması ise para piyasasının istikrarıyla doğrudan bağlantılıdır. Kaimenin değerini korumaya çalışan devlet gerek reformların finansmanı gerekse Kırım Savaşı'nın getirdiği olağanüstü masraflar nedeniyle bunu başaramamış, kontrolsüz bir şekilde yapılan emisyonlar doğal olarak para piyasasını daha da istikrarsız hale dönüştürmüştür. Piyasanın içinde bulunduğu istikrarsız bir ortamda ise alınan önlemlerin başarıya ulaşamayacağı açıktır. Nitekim köşe sarrafları da savaşın devam ettiği yıllarda Hazine-i Hassa'dan verilen bakır sikkeleri para tebdilinde kullanmak yerine daha karlı olduğu için başka yerlere satma yoluna gitmişlerdir (İ.MVL, 338/14617). Hatta uyanık bazı sarraflar bizzat savaş bölgelerine giderek Avusturya bakır paraları ile kaime tebdiline girişmişlerdir (İ.MVL,350/15270; A.MKT.UM, 216/24)

Kırım Savaşı'nın bitiminden sonra da köşe sarraflığı piyasasında benzer sahnelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu defa sonu büyük krizlerle başlayan bir sürece girilmiştir. Savaştan mali anlamda büyük darbe ile çıkan Osmanlı Devleti'nin kamu maliyesindeki dengeler büyük oranda bozulmuş, savaşa harcanan 1854 ve 1855 dış borçları haricinde iç borçlar kabarmış ve kaime emisyonu hızlı bir şekilde artmıştır. Tedavüle sürülen kaimenin çoğalması bunun madeni para ile tebdilinde giderek değerinin düşmesi sonucunu doğurduğundan piyasayı yavaş yavaş yine ayak sarrafları doldurmaya başlamıştır. Bu sürecin başlangıcına ilişkin ilk emareler 1857 yılının sonlarına doğrudur. Galata'da

türeyen ayak sarrafları nizamla aykırı bir şekilde bakır para karşılığında kaimeyi %10 ıskonto tebdil etmeye başlamışlardır(A.MKT.NZD, 235/24).

Kaimenin ortadan kaldırılma girişimleri çerçevesinde 1858 yılında dış borç girişimi ortamı bir müddet sakinleştirmekle beraber ayak sarrafları ve tezkiresiz sarraflar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu defa köşe sarraflığı alanına yapılan tecavüzün boyutları daha büyük olduğundan durum köşe sarrafları loncasının yoğun şikayetine konu olmuştur. Tezkeresiz ve nereli olduğu belli olmayan çok sayıda kişi bu defa Yenicami, Balıkpazarı, Çakmakçılar ve Varakçılar Hanı civarlarını mesken edinerek yüksek ıskontolarla kaime bozmaya başlamışlardır. Hem halkı hem de köşe sarraflarını zarara uğratan bu kişilerin men edilmesi ve dükkanlarının kapatılmasına dair defalarca şikayette bulunulmasına rağmen bu tür faaliyetlerin önü bir türlü alınamamıştır(A.MKT.MHM, 137/56; A.MKT.NZD, 278/20; 295/19; 298/12). Bunun bir nedeni, sayıları 200 kişiyi aşan “*mechul-ül ahval kesan*”ın yabancı tebaalı kişilerden olması ve yapılan uyarıların bir işe yaramamasıdır. Bu konuda defalarca yapılan uyarıya, hatta inzibati tedbirlere rağmen söz konusu kişiler işi iyice aymazlığa verip Varakçılar Hanı kapısı önünde günlük müzayedeye başlamışlardır. Müzayedeye konu olan değerler ise esham, tahvilat, kaime, Osmanlı meskukatı ve yabancı meskukat olup bunları birer emtia gibi alıp satmakta, fiyatlarını arttırıp düşürmektedirler. İşlerin yapıldığı mekan Kapalıçarşı'nın kuyumcular ve kürkçülerin bulunduğu mutena yerlerinin dibinde olması ayrı bir şikayete konu olmuştur. Aşırı kalabalık ve uygunsuz durumlar esnafın başlıca şikayet konusu haline gelmiştir. Kurulan zabıta noktası dahi bir işe yaramadığından daha sert tedbirlerin uygulamaya konulması gündeme gelmiştir(A.MKT.NZD, 278/98; A.DVN, 147/97) Nihayetinde sert tedbirlerin uygulanması ile söz konusu dükkanlar kapatılmış olmakla birlikte bazıları dükkanlarını kapamamakta direniş gösterirken bazıları Galata ve Beyoğlu bölgesine geçmişlerdir. Bu bölgede toplanma yerleri ise Havyar Han'dır. Bir kısmı ise Galata'daki bakkal, fesci ve sair dükkanların köşelerine birer çekmece koyarak ıskonto ile para değişimine başlamışlardır. Bu tür kişilerin engellenmesi için İstanbul tarafında olduğu gibi hareket edilerek önlemler alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca, sefaretlere konu aktarılarak kendi tebaalarından olan kişilerin bu tür faaliyetlerde bulunulmaması konusunda uyarılmıştır(A.MKT.NZD, 3/358; 356/66).

4. PİYASANIN KONTROLDEN ÇIKMASI VE DÜZENLENMESİ

Dönemin oldukça hassas bir konjonktüre denk gelmesi para değişimi işini sonu ciddi bir kargaşa ile sonuçlanan bir krize sürüklemiştir. Öncelikle Kırım Savaşı sırasında tüccar/bankerlerden alınan kısa vadeli avanslar ile çıkarılan iç borçlanma

araçlarının vadeleri dolmaya yakın girişilen Mires istikrazının fiyasko ile sonuçlanması, kaderlerini bu borçlanmadan gelecek tutarlara bağlayan çok sayıda tüccarı krize sürüklemiştir(Al ve Akar, 2007:78-80). Avrupa'ya olan borçlarını ödeyebilmek için ellerindeki tüm kıymetli madenleri ve piyasadan bulabildikleri paraları İstanbul'dan Londra ve Marsilya'ya gönderen tüccar/bankerlerin bu hareketi madeni paraların daha da değerlenmesine neden olmuştur. 1861 yılının ortasında zincirleme bir şekilde iflase sürüklenen tüccar/bankerler nedeniyle iyi durumda olmayan piyasa aynı dönemde siyasi olarak Suriye, Karadağ ve Hersek problemlerine denk gelmesi nedeniyle fazlasıyla spekülatif bir hale gelmiştir(Al ve Akar,2008b:53-55). Aynı yılın Aralık ayına doğru kaimenin artan ateşi 11 Aralık günü doruk noktasına çıkarak altın para karşısında değeri 350-400 kuruşa yükselmiştir. Ekmek kaygısına düşen halk fırın önlerinde kavgalar yapmaya başlamış, sabahleyin 3-4 kuruşa satılan ekmeğin 12-15 kuruşa kadar artmıştır. Bir fırının yağmalanması üzerine olaya müdahale eden hükümet bir nevi sıkıyönetime başvurarak olayların büyümesini engellemiştir. Piyasaya karşı alınan önlem ise başta Havyar Hanı olmak üzere kaime tebdili yapılan tüm yerlerin kapatılması ve yapanların yakalanmasıdır. Diğer bir ifade ile hükümet İstanbul'daki finansal işlemleri askıya almış, Havyar Han'ın yanı sıra başta Varakçı Hanı olmak üzere Eminönü bölgesinde Valide Hanı ve Balıkpazarı civarında bulunan tüm köşe sarrafı dükkanları kapatılmıştır. Kapatma kararının bir müddet devam ettiği dükkan sahiplerinin yeniden açma taleplerinden anlaşılmaktadır. Hükümetin para tebdili için aldığı önlem ise para değiştirme büroları açmak olmuştur. Nuruosmaniye, Şehremaneti, Galata ve Beşiktaş'ta kurulan ofisler Mecidiye altınını kaime cinsinden 160 kuruş paritesi üzerinden değiştirme işlemine başlayarak hükümet piyasayı sakinleştirmeye çalışmıştır(Al ve Akar, 2008a:43-45; TV, 627; CH, 1070, 1074; S. Sudi, 1311:119). Yine bu kapsamda halkın bozuk para ihtiyacının karşılanması amacıyla kaime ve bakır para dağıtımı yapılmıştır(A.MKT.NZD, 405/61; 406/24). Yine de hükümetin cebri tedbirlerle piyasayı tam bir güven ortamına sokamadığı anlaşılmaktadır. Yaygın olmamakla birlikte 1862 yılı Ekim ayında Varakçılar Hanı karşısında İranlıların 6 kuruş komisyonla yüzlük altın alıp vermekte oldukları, Yahudilerden bir grubun ise Balıkpazarı sokaklarında gizli bir şekilde 107 kuruşa Mecidiye altını topladıklarına dair ihbarlar bu gerçeği ortaya koymaktadır (A.MKT.MHM, 243/37). Ancak kaimenin tedavülden çekilmesi, para değişimi işlerinde önemli bir spekülasyon alanını ortadan kaldırdığından piyasa eski dönemlere göre nispeten daha istikrarlı hale gelmiştir. Tercüman-ı Ahval'de yer alan bir haberde, sarrafların kaime spekülasyonu yapmak amacıyla tuttıkları kaimeler nedeniyle ciddi zararlara uğradıkları ve buna müstahak olduklarına dair bir yorumda

bulunulması halkın gözünde sarrafların yarattığı olumsuzlukların iyi bir göstergesidir (TA, 279).

1861 yılı Aralık ayında yaşanan krizin boyutu hükümeti finansal alanda bazı düzenlemeler yapmaya itmiştir. Düzenlemelerin hedeflediği alanlar faizle borç verme işlemleri yani murabaha, borsa ve köşe sarraflarıdır. Bu alanlardan köşe sarrafları ve murabaha alanları düzenleme altına alınmış, borsa alanına ilişkin düzenleme ise taslak olarak kalmıştır. Önceki satırlarda da belirtildiği gibi 1864 yılında köşe sarrafları 28 maddeden oluşan bir nizamname ile ayrıntılı bir şekilde düzenleme altına alınmıştır.

Yapılan düzenlemelere karşın piyasada ayaklı sarrafların önü alınamamış, kaimenin kaldırılmasından sonra yeni iştiğal alanı bakır paralar olmuştur. Hükümet tarafından piyasanın ufak para ihtiyacı tam olarak karşılanamadığından bakır paralar ayaklı sarrafların spekülasyon aracına dönüşmüştür (TA, 572; RCH, 88). Yabancı devletlere ait bakır paraların tedavülü yasaklanmasına karşın ayak sarrafları bu yasağı sürekli delmeye çalışmışlardır. Bu takımın ticaretine başladığı diğer bir bakır para ise Mısır bakır paralarıdır. Mısır hükümeti tarafından İngiltere’de darp ettirilen paralar, Mısır yerine İstanbul piyasasına sürüldüğünden Mısır bakır sikkeleri ticareti aynı şekilde yasaklanmıştır. Her zaman olduğu gibi bu yasaklama da piyasanın bakır paraya olan ihtiyacı nedeniyle etkin bir şekilde uygulanamamıştır (RCH,183, 576, 594, 1940, 1942). Bakır para ticaretinin moratoryum ilanına doğru giden süreçte daha fazla şekilde gazete sayfalarında yer alması para değişim alanının daha sorunlu hale geldiğini göstermektedir (RCH, 1242, 1290, 1370, 1508, 1616, 1618, 1800). Hatta yeni bir spekülasyon sahası olarak önemini gittikçe arttıran borsa işlemleri ile bağlantılı olarak Galata bankerleri bakır para üzerine oyunlara girişmişlerdir (RCH, 2091, 2095, 2720, 2731, 2735, 2740, 2949, 2950, 2970, 2972; MM, 95; BSRT, 847, 1262, 1472, 1482, 1484, 1723). 1877 yılında Rusya ile girişilen savaş nedeniyle çıkarılan kaimeler de tekrar eski günler kadar olmasa da köşe sarrafları için yeniden önemli bir faaliyet alanı gelmiştir (RCH, 3177, 3178, 3182, 3184, 3194, 3206, 3263, 3287:11.1.1877; 3289, 3290, 3291, 3293, 3307, 3314; İTB, 172, 211, 217; B, 1901, 1904, 1973, 2007, 2074, 2108; Akyıldız, 2003:-164-173,185-194,244-246,295-301; Hakkı Lütfi, 1325:186).

5. SONUÇ

Tanzimat Dönemi bir bütün olarak ele alındığında para değişimi alanında sorunlar yaşandığı, bunun ise genel olarak kaime ve bakır paralar etrafında döndüğü ortaya çıkmaktadır. Yeni tecrübe edilen kağıt paraların gümüş ve altından darp edilen madeni paralardan yüksek değerlere sahip olması para tebdili müessesesinin daha

önemli hale gelmesine yol açmıştır. Bunun en belirgin göstergesi devletin desteği ile köşe sarraflığı kurumunun gelişmesidir. Özellikle kaime bozdurma nedeniyle gelişen bu saha savaş ve kriz zamanlarda spekülasyona açık bir görüntü sergilemiştir. Bu nedenle para değişimi alanı, yetkilendirilen sarrafların yanında zaman zaman bu işi kazanç kapısı olarak gören kişilerin hücumuna uğramıştır. Para değişimi ile uğraşan kesimlerin para üzerinde tekel hakkına sahip devlet ile halk arasında bir köprü vazifesi gördüğü düşünülürse devletin bu alanı düzenleme konusundaki gayretlerinin nedeni daha iyi anlaşılabilir. Para, devleti toplum katında temsil eden ve tebaanın güvenini ölçmeye yarayan en önemli unsurlardan biridir. Sağlam ve güvenli bir para sistemi ve her türlü hileden uzak bir şekilde para değişim işlemlerinin yerine getirilmesi devlete olan güveni arttıracaktır.

Arşiv belgeleri ve gazete haberlerine yansıdığı kadarıyla para değişimi alanında halkın zarar görmemesi için müdahale bulunan devlet, içinde bulunduğu olumsuz finansal koşullar nedeniyle sağlıklı bir para sistemini kuramamıştır. Bunun sonucunda da uygulanan önlemlerden beklenen faydalar elde edilememiştir. Para değişim işlemlerinin halkın lehine işleyebilmesi hatta böyle bir kuruma ihtiyaç duyulmaması, piyasanın para ihtiyacının devlet tarafından tam olarak belirlenmesi ve arzın düzenli bir şekilde sağlanmasına bağlıdır. Ancak bunlar sağlanmadığı için devlet halkın zarar görmesini engelleyemediği gibi kağıt para tecrübesini iyi yönetemediğinden bu zararın artmasına katkıda bulunmuştur. Kaimenin tedavülde kaldığı dönemde devletin para değişim alanına tam olarak hakim olamadığı, bazı dönemlerde halkın sadece yetkisiz kişiler tarafından değil aynı zamanda devlet tarafından bu işle yetkilendirilen köşe sarraflarından da zarar gördüğü bir hale dönüşmüştür. Aynı şekilde ufaklık para alanındaki sıkıntılar para değişim alanının tam olarak istikrara kavuşmasını önlemiştir. Bu durum para reformunun bir paket olarak uygulanmasını, paketi oluşturan alanlardan bazılarında görülen aksamaların diğer alanlardaki hedeflerin gerçekleşmesini engelleyeceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ve Gazeteler

(Kullanılan belgelerin numaraları ile gazete sayıları metin içerisinde verilmiştir)

İrade-Meclis-i Vala(İ.MVL)

İrade-Dahiliye(İ.DH)

Cevdet-Belediye(C.BLD)

Sadaret Mektubi Kal. Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)

Sadaret Mektubi Kal. Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM)

Sadaret Mektubi Kal. Umumi(A.MKT.UM)

Ticaret Nafia, Ziraat, Orman, Meadin Nezaretleri(T)

Bab-ı Asafı-Divan-ı Hümayun(A.DVN)

Takvim-i Vekayi(TV)

Ceride-i Havadis(CH)

Ruzname-i Cer. Havadis(RCH)

Tercüman-ı Ahval(TA)

İstikbal(İTB)

Basiret(BSRT)

Mecmua-i Marif(MM)

b-İkincil Kaynaklar

Al, Hüseyin ve Şevket K. Akar. “*Uluslar arası Finans Politik Açısından 1860-61 Suriye Bunalımı ve Mirés Borçlanması*”, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul, 2007, ss.77-122

Al, Hüseyin ve Şevket K. Akar. “*Söylentinin Gücü: İstanbul’da Büyük Panik ve 1861 Finansal Krizi*”, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Sayı:7(Bahar-Yaz), 2008a, ss.23-59,

Al, Hüseyin ve Şevket K. Akar. “*Osmanlı Maliyesinde Kısır Döngü ve 1861 Ticari Krizi*”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:18, İstanbul, 2008b, ss.51-86

Akyıldız, Ali. Para Pul Oldu: Osmanlı’da Kağıt Para, Maliye ve Toplum, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

Akyıldız, Ali “*Sarraflık-Osmanlı Dönemi*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, İstanbul, 2009, ss.163-165

Bölükbaşı, Ö.F. XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010

Helleiner, Eric. The Making of National Money: Territorial Currencies in Historical Perspectives, Cornell University Press, Ithaca, 2003

(İbnül) Hakkı Lütfi “*Usul-i Meskûkât-ı Osmaniye*”, Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, C.1, No. 14, 1325 , ss.187-221

Kulüp, B. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Darphane-i Âmire ile İlgili Düzenlemeler (120, 143 ve 165 Nolu Darphane Defterleri), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

Şahiner, A. The Sarrafs of İstanbul:Financiers of the Empire, Unpublished MA thesis, B.U. Institute of Social Sciences, İstanbul, 1995

Süleyman Sûdî *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye*. A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1311